

„KERESEM A LEGTALÁLÓBB KÉPET”

Markó Béla: *A haza milyen?*

Alig több mint egy évet kellett várni a legutóbbi Markó Béla-kötet, az *Egy mondat a szabadságról* folytatására, és valóban folytatásról lehet beszélni, *A haza milyen?*-ben ugyanis egy már kipróbált megszólalásmód csiszolódik még hatékonyabbá és egységesebbé vers- és kötetszinten is. A cím azonban valamennyire félrevezető. Aki jól bejárattott közéleti lírát vagy klasszikus értelemben vett hazaverseket vár – és miért is ne várhatna Markó Bélától ilyesmit –, könnyen lehet, hogy csalódnai fog. Mert bár a kötet egyik lehetséges olvasatának alapját tényleg a címben feltett kérdés adja, a válasz, vagy talán még pontosabban a válaszadási kísérletek, a személyes egzisztencia felől képződnek meg, és csak másodsorban a közösség viszonylatában.

A kötet első, ciklusokon kívüli, programadó versének és a záróversnek is fontos szereplője a haza, érdemes azonban összeolvasni a könyv legelső és legutolsó mondatát. „Hideg neongömb fölöttem a nap” (5.), indul a kötet, hogy aztán 5 ciklussal, 71 verssel és 152 oldallal később a következő mondattal záruljon: „Aztán kialszik” (157.). A két kijelentés összeolvasása nemcsak azt világítja meg, milyen fontos szerep jut a kötetben az öregezés, az elmúlás tapasztalatának, hanem kijelöli azt is, milyen perspektívából szól hozzánk a kötet beszélője, és mi lehet az olvasóhoz való fordulás mozgatórugója. Markó kötetének címe ugyanis nem kérdésnek álcázott panaszt és nem is valamiféle jövőre vonatkoztatható politikai programot vezet be. „A haza milyen?” őszinte kérdés, amelyet a könyv a személyes múlt feldolgozásával és a hétköznapiokból kiindulva igyekszik megválaszolni, mielőtt még késő lenne.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az önismereti kaland, amelynek olvasóként szemtanúi leszünk, ne lenne politikai. Nagyon is az, és nemcsak a romániai forradalom vagy a politikai karrier egy-egy pillanatának felidézése miatt olvasható politikai líraként, hanem mert politikai jelentések utalások nélkül is kiolvashatók a versekből. Például az első, gyerekkori emlékeket felidéző ciklus címadó verse, az egy távoli, falusi rokon öngyilkosságát feldolgozó *Tündérbert* nehezen értelmezhető kielégítően a korabeli társadalmi viszonyok átgondolása nélkül: a versben a testi fájdalmaival mit kezdeni nem tudó és így a szénapadláson saját nyakát elvágó Véri néni halálát a nagypapa csupán azzal nyugtázza, „azt [a szénát] már nem eszi meg a marha” (20.).

A kötet mindazonáltal a hazát nem a szűken értelmezett politika felől igyekszik körülírni, nem arra kíváncsi elsősorban, kik a részei és kik nem, megéri-e áldozatokat hozni érte vagy sem, szeretetre méltó-e vagy sem. A haza jelentése ebben a kötetben ennél valamivel tágabb. A könyvet ebből a

Kalligram Kiadó
Budapest, 2021
160 oldal, 3500 Ft

szempontból olvasva mindenképpen kulcsszövegnek kell tételeznünk a mottójában Baka István *Döbling* című versét megidéző *Kincset*. A Baka által Széchenyi István szájába adott „Magyarország csak bennem él” mondatot körüljáró szöveg élesen elválasztja egymástól a kinti és benti hazát, és a rendszerváltásra úgy emlékszik vissza: „Úgy éreztük, hogy végre teljesült a cél. / A feladat. Hogy ezután ne bent, hanem / kint legyen Magyarország” (112.). Majd ezután következik a kötet egyik kulcsmozzanata: „kiderült, / hogy mégis bennünk van Magyarország. / Ami kívül volt, nem az volt” (112.). Többről van itt szó, mint a magyar lírának arról a mára nagy hagyományokkal bíró irányáról, amelyben a rendszerváltás kudarcát különféle találó és kevésbé találó képek igyekeznek átértezhetővé tenni. Ami ebben a versben megfogalmazódik, és ami bizonyos szempontból a kötet programja is, az a hazáról való gondolkodásnak, vagy talán pontosabban a haza szó értelmezésének egy másik lehetséges útja.

Ha a könyv címében szereplő hazán ezt a belső hazát értjük, akkor valóban olvashatjuk valamennyi szöveget úgy, mint válaszadási kísérletet arra, ez a haza milyen. Ebből a szempontból is izgalmas összevetni a nyitó- és záróverset. Előbbiben, a *Hideg fényben* a versbeszélő a hideg és meleg fényű izzók keltette eltérő hőérzetekről elmélkedik, hogy aztán mintegy ellenállva a hideg fény keltette hidegségérzet illúziójának, azzal zárja monológját: „Csak világíts nekem, téli fény! Van / még annyi erőm, hogy elképzeljem, / amint a lassan szétáradó forróság / feltámasztja fagyott hazámat” (6.). Hiába jön tehát természetszerűleg kívülről a fény, a fagyott haza feltámasztása belül, a képzeletben történik meg. A belső haza olvad ki, nem pedig a külső, ami persze nem jelenti azt, hogy a kettő ne lenne valamiféle kölcsönhatásban egymással.

Ezt a kölcsönhatást világítja meg a záróvers, a kötet címét is adó *A haza milyen?*, amely a könyvben megvalósított program összefoglalásaként is olvasható. A haza itt szinte megfeleltethető a versbeszélőt körülvevő világnak, és úgy nő vagy zsugorodik, ahogy az érzékelt terek és megélt kapcsolatok is sokasodnak, majd fogynak az életkornak megfelelően. Erre az élményre még Trianon is ráíródik, előbb „A boldog / terjeszkedés” mint „ellen-Trianon”, az öregedés maga pedig mint „Élet-Trianon” (156.). Belső és külső haza tehát itt is összeér, s bár látszólag rajtunk kívül van, valójában mi teremtjük meg azzal, amit érzékelünk a világból. A szöveg ráadásul univerzalizálni is igyekszik ezt a hazafelfogást, amennyiben egyes szám második személyű megszólításokra épül, ezzel az olvasóra is projektálja a személyességet. A vers lezárásánál aztán itt is a melegedés motívuma válik központiá: „Nagyon kicsi / a haza. Nem férsz el benne. Kilóg / a kezed, a lábad, kicsap belőle a tested, / mint kályhából a láng” (157.). Az ember mint a haza fűtőanyaga persze behozhatja holokausztutalásként akár a gyilkos haza képét is, de a nyitóvers főmotívumával összeolvasva én ennél erősebbnek érzem, hogy a kötet utolsó hasonlatában is mi adjuk a haza melegét.

A haza tehát mint személyes élmény képződik meg, mert a haza milyenségéről mond el valamit az is, hogy a gyerekkorban rendszeresen fellapozott *Színházi Élet* címlapján Abbáziában mosolygó Bársony Rózi „csak nyaralt egyfolytában / [...] hiszen amíg nem ért véget / az első világháború, nem kellett arra gondolnia, / hogy vajon túléli-e végül a másodikat” (26.). A hazáról van szó akkor is, ha a rigófűtty „ezelőtt húsz, / harminc, negyven évvel is ugyanez volt. / Nem ugyanilyen, hanem ugyanez” (75.), és ez biztonságot ad. És az is hazaélmény, hogy a falu koldusa, a már az előző kötetben is felbukkanó Anna, hogyan hal meg egykori háza előtt a koronavírusjárvány alatt.

A személyességet a versek nyelve és felépítése is erősíti. A majdnem az összes verset domináló élőbeszédszerűséget már megszokhattuk Markótól, a közvetlenséget azonban nemcsak a szövegek szabadvers mivolta és a beszélt nyelvre jellemző fordulatok (például „de mondom, ez régen is így volt” [80.]) vagy megtorpanások (például „Visszavisz / a szó oda, ahonnan inkább csak távolodni / szeretnék. Vagy mégsem” [23.]), tehát alapvetően a

szerkesztetlenség hatását megképző részletek adják, hanem a versek szerkezete is. A legtöbb ugyanis valamilyen hétköznapi helyzetből vagy megfigyelésből indul ki, azzal folytatódik, hogy szemtanúi lehetünk annak a gondolatmenetnek vagy emlékidézésnek, amit az adott téma a beszélőből kivált, végül pedig kapunk egy csattanót, gyakran egy-két jól idézhető mondat formájában. Bár a beszélő esetenként elkalandozik a gondolatmenet közben (a *Biztonság* című vers közepén például még közli is, hogy „Nem is ezt akarom / mondani” [75.]), ez a szerkezet jellemzően így is könnyen befogadható monológokat eredményez. Egyrészt azért, mert a vers az utolsó sorokban látszólag levonja a saját tanulságait, másrészt pedig azért, mert ehhez a technikához gyakran társul allegorikus szerkesztésmód. A versek több esetben is egyetlen központi tekinthető kép kibontására, variálására épülnek.

Ez a kompozíciós technika látszik a második ciklus címadó versén, az *Igen, igen, nem, nemen*. A szöveg elején az egyes szám első személyű hang egy kérdést tesz fel: „Mondd, ez már a tél?”, majd nem sokkal később átnyargal egy másik kérdésre: „Ez már diktatúra-e vajon?” (60.). Az ezt követő sorok a diktatúra tapasztalatáról és arról tudósítanak, hogy a zsarnokok mindig egyértelmű válaszokat várnak, aztán a vers a vége felé lezárja a tél-diktatúra allegóriát egy szállóigének is beillő mondatral: „Hogyha csak / akkor fogod észrevenni a telet, amikor / már hó borítja a fenyőt az ablakod előtt, / késő lesz” (61.). A vers végül az utolsó három mondatra visszatér a jelenbe és a beszélő valóságához: „Nem esett le még a hó. Tényleg / szépen zöldell kint a fenyő. De hazudik” (61.). Tűnhetne ez a három mondat túlbeszülésnek, hiszen feltételezhetően már az itt eggyel korábban idézett részletből kiindulva is jól körülhatárolható lenne a szerzői intenció, de a vers ezzel a lezárással éppen az egyik központi dilemmájára felel meg azzal, hogy nem bújik ki az egyértelmű válaszadás felelőssége alól.

Ebben a költői nyelvben legtöbbször a metapoétikus kiszólások sem az elidegenítéshez járulnak hozzá, hanem éppen a közvetlenség megteremtését szolgálják. A *Lépesméz* című versben például azt olvassuk: „Verset írok az emlékekből, / amelyeket meggyűjtöttem eddig, és most / felélem őket. Idétlen hasonlat, de a pettyes / madártojások jutnak eszembe” (95.), majd pár sorral később a versbeszélő még azt is megengedi magának, hogy egy újabb metafora bevezetése előtt tájékoztassa az olvasót arról: „Keresem a legtalálhatóbb / képet” (95.). Ezek a kiszólások annak az illúzióját teremtik meg, hogy bepillantathatunk a versírás folyamatába, sőt talán nem is verset olvasunk, hanem élőben hallgatjuk a velünk szemben ülő költő eszmefuttatását. A „keresem a legtalálhatóbb képet” pedig akár mottója is lehetne ennek a költészetnek, egyrészt a már említett, gyakran egyetlen központi képre építő szerkesztésmód okán, másrészt pedig amiatt is, mert a címadó versben feltett kérdésre úgy próbál választ adni a kötet beszélője, hogy különböző képeket társít a hazához.

Fontos vállalást visz végig Markó Béla legújabb kötetében, melyhez a formát, a nyelvet és a tartalmat is megtalálta. Kérdés, mennyire merítette ki az ebben rejlő lehetőségeket. Mindenesetre izgalmas lesz látni, merre indul innen az életmű, nemrég például a *Literának* adott interjújában Markó egy memoár lehetőségét pendítette meg.¹ Az innen már tényleg csak egy lépés.

¹ Markó Béla: Nemcsak a jövőhöz kell képzelőerő, hanem a múlthoz is. *Litera*, 2021. 09. 26., <https://litera.hu/magazin/interju/marko-bela-nemcsak-a-jovohoz-kell-kepzelero-hanem-a-multhoz-is.html> (2021. 10. 04.)